

Omgevingsvisies

Vincent Kompier, Architectuur Lokaal

Hoe maak je ruimtelijke visies begrijpbaar? Bij de presentatie van zijn boek **Ruimte. De wording van Nederland** noemde fotograaf Theo Baart deze vraag één van de grootste uitdagingen voor de komende tijd.¹ 'Begrijpbaar' is geen Nederlands woord, maar iedereen wist meteen wat Baart ermee bedoelde: geen ellenlange, hermetische beleidsstukken in ambtelijk jargon, maar heldere informatie die voor zoveel mogelijk mensen te begrijpen is. Dat is, bijvoorbeeld in de context van de Omgevingswet, zeer relevant. De traditionele, ambtelijke structuurvisies en tal van andere planvormen moeten op grond van de Omgevingswet worden vervangen door omgevingsvisies. Deze visies zijn een middel om het omgevingsrecht inzichtelijker te maken, om samenhang in de fysieke leefomgeving, het beleid, de besluitvorming en de regelgeving te brengen, om bestuurlijke afwegingsruimte te vergroten en om besluitvorming over projecten te versnellen.

De wet gaat uit van brede maatschappelijke betrokkenheid bij het opstellen van de omgevingsvisies.² De overheid doet dus een beroep op mensen die niet getraind zijn in het doorspitten van beleidsnota's. Maar hoe betrek je hen? Dat is een vraag die van groot belang is voor hoe Nederland in de toekomst met de ruimte omgaat. Daarom ging Architectuur Lokaal voor de Actieagenda Werken aan Ontwerpkracht met ontwerpers aan de slag om een antwoord te zoeken op de 'hoe'-vraag bij omgevingsvisies. Voor nieuwe begrijpbare manieren van informatie, overleg en communicatie hebben we beeldtaal ingezet. Verbeelding van ideeën, wensen en mogelijkheden door ruimtelijk ontwerpers blijkt in de praktijk een krachtige en sympathieke manier te zijn om na te denken over de toekomst, die bovendien uitnodigt tot reacties.

De rijksoverheid biedt iedereen de mogelijkheid om op de hoogte te blijven van ruimtelijke plannen, bijvoorbeeld met de app Over uw Buurt. De publicatie van het voornemen voor een bouwproject of plaatsing van een verkeersbord in de lokale krant is vervangen door deze app, waarmee iedereen de kennisgevingen in het hele land kan volgen. De locaties worden op een kaart getoond met een link naar het betreffende document. Het is mogelijk om persoonlijke voorkeuren in te stellen voor informatie over wonen, verkeer, natuur en milieu, cultuur, sport, et cetera. Wel is aan te raden om de functie 'meldingen' 's nachts uit te schakelen: nieuwe onderwerpen worden 24 uur per dag doorgegeven. De app geeft inzicht in concrete plannen op de korte termijn, maar niet in wat er gaat gebeuren in de verdere toekomst. Dat is wel de bedoeling van de omgevingsvisies, waarin overheden duidelijk moeten maken welke ruimtelijke doelen zij op langere termijn wil bereiken. Het gaat dan niet meer om sectorale doelen (zoals het opsommen van x aantal woningen en y aantal vierkante meters bedrijventerrein), maar om een integrale visie die een breed perspectief op de gewenste toekomst biedt.

Om daar een begin mee te maken zochten we samenwerking met ruimtelijk ontwerpers, zoals architecten of stedenbouwkundigen, die communiceren door objecten en ruimten te ontwerpen, bij voorkeur in opdracht. Zo ongeveer luidt de traditionele omschrijving van hun vak, maar dat volstaat niet meer nu urgente, ruimtelijke en maatschappelijke opgaven moeten worden verkend. Dat bleek vooral een kracht van jongere generaties ontwerpers te zijn. Zij zijn niet opgeleid in een tijd waarin de functies wonen, werken, verkeer en recreatie uiterst netjes gescheiden geordend werden. In de huidige, persoonlijke en integrale ruimtelijke organisatie open je je werkmail thuis, je studeert in een café en je sport op straat – om het simpel te zeggen. De maatschappelijke vraagstukken zijn inmiddels zó integraal dat

1 Theo Baart, **Ruimte. De wording van nieuw Nederland**, Jaar van de Ruimte, Den Haag, 2015; presentatie slotbijeenkomst Jaar van de Ruimte, Rotterdam, 15 december 2015.

2 SCP, **Niet buiten de burger rekenen**, Den Haag, 3 februari 2016.

ze niet meer sectoraal op te lossen zijn; negatief geformuleerd, omdat met sectorale oplossingen geen recht wordt gedaan aan het probleem en positief geformuleerd, omdat vanuit een integrale aanpak veel meer problemen tegelijkertijd opgelost kunnen worden.

Het ontwerpend onderzoek bleek in de ateliers die Architectuur Lokaal onder de noemer Atelier ZZ op verschillende plaatsen in Nederland belangrijke bijdragen te leveren aan het scherp stellen van ruimtelijke opgaven aan de hand van zowel feiten (data) als meningen (gesprekken), aan communicatie met belangstellenden en belanghebbenden, en aan het betrekken van opgaven op elkaar, in een integraal verband. In alle gevallen lag de kracht van het ontwerp in het visualiseren van zowel het bekende en het gevraagde als het onbekende en het ongevraagde. Het onderzoek resulteerde steeds in het letterlijk schetsen van scenario's voor de toekomst, als basis voor de ambities en de koers van de omgevingsvisies.

Interessant en verrassend was, voor bestuurders, ambtenaren, bewoners en ondernemers, dat de ontwerpers zich volledig richtten op ruimtelijke mogelijkheden in een gebied zonder zich iets aan te trekken van politieke, juridische of administratieve zaken. Zo ontleedden ze het gebied in hun ontwerpend onderzoek in verschillende lagen, waardoor zowel samenhang als conflicten tussen programma's, mensen, belangen, bodem en water zichtbaar werden. Ze legden de opgaven bloot die er werkelijk toe doen, analyseerden de gevolgen van ruimtelijke opties en verbeeldden hun analyses in denkrichtingen en strategieën.

Ze legden fundamentele vragen op tafel, zoals: Voor wie willen de betrokkenen bepaalde ontwikkelingen op gang brengen of stimuleren? Wat zijn de echte redenen om een omgevingsvisie op te stellen? Zulke vragen stelden de inhoud van de toekomstvisies boven het proces. Dat was ook van belang voor lokale bestuurders en ambtenaren, die een grotere verantwoordelijkheid voor de ruimtelijke omgeving hebben gekregen nu het rijk die met de Omgevingswet decentraliseert. De stelselwijzigingen leidt in veel gemeenten tot onzekerheid, omdat de bekende middelen niet meer werken en geen houvast geven voor het proces. En hoewel lokale overheden manieren zoeken om een omgevingsvisie zo helder mogelijk te vertellen, is het besef nog lang niet overal doorgedrongen dat het dan niet om een blauwdruk voor een wenselijk toekomstbeeld kan gaan. Bij de ateliers durfden een aantal bestuurders te kiezen voor ontwerpend onderzoek, omdat zij kwesties waar het echt om gaat wilden benoemen en vanuit de inhoud nieuwe manieren van werken op gang wilden brengen.

Ontwerpers, zo werd duidelijk bij onze eerste experimenten, konden hen daar goed bij helpen en 'van buitenaf' verbindingen leggen tussen bewoners, belanghebbenden, beleidsmakers en de bestuurders zelf. Tekeningen en schetsen bleken goed te werken om mensen met uiteenlopende achtergronden mee te laten denken over toekomstige ontwikkelingen. De ontwerpers richtten zich in de ateliers niet op de oplossing van ruimtelijke problemen, maar concentreerden zich op het goed luisteren naar betrokkenen, het vertalen van wat ze hoorden in beelden en naar het in kaart brengen van dilemma's waarover keuzes gemaakt moeten worden – of het nu ging om erfgoed, woningbouw, openbaar vervoer, voorzieningen, economie, landbouw of toerisme.

Eén van ideeën, uit het Atelier Weststellingwerf waarover gemeenteraadslid Gertrud van Leeuwen elders in dit boek vertelt, was het Milkyway-festival: een voorbeeld van de manier waarop ontwerpers een aantal lopende en toekomstige kwesties zoals imago, ecologie, economie en lokale identiteit aan elkaar koppelden in één 'oplossing'.³ Ook bij het atelier dat de ambities voor de omgevingsvisie voor de provincie Friesland schetste, kwamen opmerkelijke ideeën voor mogelijke toekomst naar boven, zoals het landschap van dynamische en langzame bewegingen, of de Monumentenroute als verhalenverteller, waarbij erfgoed en innovativiteit werden gekoppeld. Natuurlijke hebben dergelijke (toekomst)beelden een zekere abstractie – zoals gezegd, het zijn geen blauwdrukken. Maar ze helpen om kwesties die spelen inzichtelijk te maken en het gesprek over de toekomst te starten op een manier die iedereen aanspreekt.

³ Zie ook de website van Atelier ZZ: www.MijnOmgevingsvisie.nl